

Ернест Хемінгуей. «Старий і море» :
притча про любов, мужність і смирення

Валентина Снегірєва, головний редактор журналу, старший науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, м. Київ

Свою першу вудку Хемінгуей отримав в подарунок від батька, коли йому виповнилося три роки. До восьми він уже знав усі дерева, всі квіти, всіх птахів і звірів, які тільки водилися на Середньому Заході. Але, мабуть, найбільше він любив риб. Рибакон він був чудовим: не раз вигравав спортивні змагання, а одного разу виловив найбільшу летючу рибу з усіх коли-небудь спійманих в Атлантиці. Він вважав ловлю поєдинком, і щоб поєдинок був чесним – сила людини проти меча риби – не використовував сучасні снасті, тільки гачок. Кубинські рибалки, – а він полював в Гольфстріму, куди приходила велика риба, – говорили, що він був справжнім бійцем. Шкіпер його яхти Грегоріо Фуентес згадував, з якою радістю Тато – так всі його називали – піднімався на борт.

Якось вони побачили човен, що плів з небаченою швидкістю. Величезна риба тягнула його на волосіні. У човні сиділи старий і хлопчик. Коли катер Хемінгуея наблизився, старий обрушився на них з лайкою – він не хотів, щоб йому заважали. Хемінгуей велів відійти, і ще півдня вони здалеку спостерігали за сутичкою рибалок з марліном. Потім зібрали їм у згорток ром, бутерброди з шинкою, наздогнали човен, старий лицар знову став лаятися, тоді вони поклали харчі йому на корму і дали сердитому рибалці спокій.

То був старий рибалка, що промишляв на Гольфстрімі сам-один у своєму човні. Ось уже вісімдесят чотири дні він виходив у море й не піймав жодної рибини. Перші сорок днів з ним був хлопець. Та по тих сорока нещасливих днях хлопцеві батьки сказали, що старий тепер рішуче й безповоротно *salao*, цебто геть безталанний, і звеліли синові перейти до іншого рибалки...

Старий був кощавий, виснажений, потилицю його поорали глибокі зморшки, на обличчі темніли коричневі плями нешкідливого нашкодлого раку, що з'являються від сонячного проміння, відбитого тропічним морем. Долоні старого були посічені глибокими поперечними рубцями від плетеної жилки, якою він тягнув з води велику рибу. Та жоден з тих рубців не був свіжий – усі старі, як борозни на пересохлій землі. Геть усе в ньому було старе, крім очей, а вони мали колір моря і блищали весело й непереможно...

Він був надто простодушний, щоб задумуватися про те, коли прийшло до нього смирення. Але він знав, що смирення прийшло, не принісши з собою ні ганьби, ні втрати людської гідності». *Е. Хемінгуей. «Старий і море».*

Вперше сюжет про старого, який зловив рибу, а її з'їли акули, Хемінгуей написав ще в 1936 році в нарисі «На блакитній воді». Хотілося замахнутися на притчу про смирення, про любов, про те, як треба було б жити, але, як казав сам Ернест, знадобилося цілих 15 років, щоб створити справжнього старого і справжнього хлопчика.

Кадр із фільму «Шал», знятого реж. Є. Турсиновим за мотивами повісті Е. Хемінгуея «Старий і море»

Зміст моїх романів почерпнуто з глибин серця та особистого досвіду, але я не задовольняюся тим, щоб легко і безтурботно випускати їх у світ. Мої письменницькі звички прості: довгі періоди обдумування, короткі періоди записування.

«Старий і море» – книжка, в якій я хотів увінчати працю всього життя. Працювати над нею було важко. До мене підкрадалася старість.

Не написано ще гарної книжки, в якій би символи було вигадано задалегідь. Та якщо я зробив їх доволі гарними і правдивими, вони можуть значити багато. Е.Хемінгуей.

Хлопчика звали Манолін. Це ласкавий іспанський варіант євангельського імені Христа – Еммануїл, що значить «з нами Бог», а старого звать Сантьяго, на честь святого рибалки, апостола Якова. Він іде в море, сподіваючись знайти Левіафана, і в той же час, він виходить на роботу.

«Я завжди вірив, пише Ернест, – що людина, яка почала більш серйозне внутрішнє життя, починає і зовні жити простіше. **Я хотів показати світові, наскільки малі наші справжні потреби: Сантьяго любив звірів і риб як братів, як Божих створінь, а хлопчик любив його.**»

Хлопцеві було прикро бачити, як старий день у день вертається ні з чим, і він щоразу йшов допомогти йому – піднести змотану снасть, гарпун, ості або щоглу з вітрилом. Вітрило було полатане мішковиною і, обгорнуте навколо щогли, скидалося на прапор безнастанної поразки. *Е. Хемінгуей. «Старий і море».*

У повісті шість разів згадується, що старому сняться леви.

«Йому приснилася довга жовта мілина, і він побачив, як у сутінках на неї вийшов перший лев, а за ним ідуть інші; він уперся підборіддям у борт корабля, який стояв на якорі, його обвіває вечірній вітер з суші, він чекає, чи не з'являться нові леви, і він цілком щасливий».

«Йому тепер уже більше не снилися ні бурі, ні жінки, ні великі події, ні велика риба, ні бійки, ні змагання на силу, ні дружина. Йому снилися тільки далекі країни й леви, які виходять на берег. Ніби кошенята, вони пустували в сутінковій імлі, і він любив їх так, як любив хлопчика». *Е. Хемінгуей. «Старий і море».*

Навіщо це в повісті? Сам старий запитує: «Чому леви – це найкраще, що в мене залишилося?»

«Не треба думати, старий», – каже собі Сантьяго, коли перед ним постає це питання. Але серце його само пам'ятає, що вночі леви просять у Бога їжу, як усі створіння, великі й малі, як він сам. А головне, лев – від коліна Юдиного, корінь Давидів, як говорить про Христа один із старців Апокаліпсису, – це символ перемоги.

«Блаженні лагідні, - сказав Господь, - бо вони успадкують землю». Йде грандіозна битва за нашу планету добра зі злом, і переможцями в ній стануть смиренні. Переможці успадковують усе: «І я буду йому Богом, і він буде мені сином». Доля ж лякливих – у рові, що палає вогнем, тобто смиренний і боягузливо покірний – це антоніми. Лагідний в Біблії – це воїн, безстрашний поборник правди.

Коли зайшло сонце, старий, щоб додати собі певності, став пригадувати, як колись в одній таверні у Касабланці він мірявся силою з дуженним негром, що був найпершим силачем у тамтешньому порту. Цілий день і цілу ніч вони сиділи, вперши лікті в ризку, проведену крейдою на столі, й міцно зціпивши поставлені сторч руки, і кожен силкувався пригнути до стола руку супротивника. Майже всі довкола закладалися, хто перемаже, люди заходили й виходили з таверни, освітленої гасовими лампами, а він пильно дивився на руку негра й на його обличчя. З-під нігтів і в нього, і в негра виступала кров, та вони й далі дивились у вічі й на руку один одному.

Упродовж ночі перевага раз по раз схилялася від одного до другого; негрові підносили ром і розкурювали для нього сигари. Хильнувши рому, він чимдуж напився і одного разу майже на три дюйми відхилив руку старого, що був тоді не «старий», а Сантьяго-чемпіон. Одначе старий спромігся знову поставити руку непорушно. Після того він уже не мав сумніву, що перемаже. На світанку, коли глядачі почали просити, щоб суддя оголосив нічию, старий зробив останнє рвучке зусилля і став пригинати негрову руку все нижче й нижче, аж поки вона лягла на дерев'яну стільницю.

Ну, рибо, тепер начувайся,- мовив він і трохи пересунув жилку на вкритих мішком плечах.

- Я людина не побожна,- мовив він,- одначе ладен десять разів проказати «Отче наш» і десять разів «Богородицю», аби тільки подужати цю рибину. А як подужаю, обіцяю піти на прощу до Мідної Богоматері. Твердо обіцяю.

І він заходився механічно проказувати молитви. Тоді додав:

- Свята діво, помолися й за те, щоб ця рибина сконала. Дарма що вона така розкішна. *Е. Хемінгуей. «Старий і море».*

Після цієї дитячої молитви Сантьяго стало краще, хоч страждання його анітрохи не полегшали, а може, навіть ще й збільшились.

Вогник віри не надто сильно жевріє в старого, проте три дні і три ночі, на які нас звів Хемінгуей, можуть допомогти всім пережити воскресіння.

Він пригадав, як колись зловив на гачок самицю марліна. Самець не залишав її і кружляв разом з нею по поверхні води, не зважаючи на жилку. Він плив майже впритул, і старий боявся, щоб він не розітнув жилку ударом хвоста, гострого, як лезо коси, й майже такого ж розміром та формою. Старий підчепив самицю на ості й оглушив її, а тоді, підтягши до човна за вузьку і гостру, мов рапіра, морду з шерехатими краями, почав молотити кийком по голові, і нарешті з допомогою хлопця перекинув через борт. Самець ні на мить не відпливав від човна. А коли старий узявся вибирати жилку й готувати гарпун, марлін високо вистрибнув з води біля самого борту, щоб побачити, де його подруга, й тільки тоді пішов у глибочінь, розпроставши блідо-лілові крила грудних плавців і востаннє показавши широкі фіолетові смуги на спині та боках. І тепер старий пригадав, який він був гарний і як до кінця не залишив своєї подруги.

«То була найсумніша з усіх моїх рибальських пригод,— подумав він. — Та й хлопець тоді засмутився, і ми попросили в рибини пробачення й швиденько розчинили її».

— Шкода, що немає хлопця,— мовив він уголос... *Е. Хемінгуей. «Старий і море».*

У жовтні 50-го року на Кубу приїхала чарівна дівчина із знатного італійського роду – Андріана Іванчич. Ернест називав її донькою, а вона його, як втім, і всі – Татом. Він створював «Старого», вона малювала. Взимку дружина письменника, Мері, повезла гостей показати Флориду, і Тато слідом послав «доньці» лист. «Якщо я зумію добре написати, то про тебе і про мене будуть говорити сотні років, тому що ми важко і добре працювали разом. Про нас думатимуть все, що завгодно, але тільки ти і я знаємо правду, і з нею помремо. Люди завжди заздять чужому щастю. Люди завжди заздять тим, хто працює серйозно і добре. Пам'ятай, донько: найкраща зброя проти брехні – це правда».

Коли виходить добре, мені починає здаватися, що це я у когось вкрав, а потім я згадую, що ніхто інший не міг цього знати і що насправді цього ніколи не було, а значить, я повинен був все придумати сам, і тоді я відчуваю себе щасливим ...

... Можливо, я надмірно впевнений у книжці про старого і море. Кожен день, у міру того як я писав її, я дивувався тому, як здорово у мене виходить, і сподівався, що на завтра зможу придумувати так само правдоподібно.

Мері перечитує все те, що я написав, і я визначаю, чи зачепило це її за живе, по тому, чи покривається у неї шкіра пухирцями, чи ні. Симулювати «гусячу шкіру» вона не вміє.

Мабуть, і те, що я убив цю рибу,— також гріх. Нехай навіть я вбив її, щоб вижити самому й нагодувати багато людей...

«Ти вбив рибу не тільки на те, щоб вижити самому й продати її м'ясо,— заперечив він собі подумки. — Ти вбив її задля власних гордощів і тому, що ти рибалка...

Все було надто добре, щоб довго так тривати,— думав він далі. — Тепер я хотів би, щоб усе мені тільки наснилося і щоб не зловив я ніякої риби, а лежав би оце сам-один у своєму ліжку на газетах».

— Але людина створена не для поразки,— промовив старий уголос. — Людину можна знищити, а здолати не можна. *Е. Хемінгуей. «Старий і море».*

Іноді Ернест йшов у море з друкарською машинкою. Віддалений острівець ставав йому кабінетом, де він міг побути не справжнім героєм, підкорювачем жінок, про яких він завжди писав, а смиренним слабким старим.

На морі в штиль – хто не лоцман? Та сонце без хмар і радість без горя – це зовсім не життя... У стражданні і нестатках люди стають собою... коли ми пізнаємо і випробуємо себе, і переконуємося, скільки шкоди завдали собі, переоцінюючи власні можливості.

Досвід навчить нас правильно судити про свої сильні і слабкі сторони. А це і є справжнє смирення. Шкодувати про свої помилки настільки, щоб не

повторювати їх, - значить каятися по-справжньому. У житті й роботі більш важливі не здібності, а характер, не розум, а серце ...

Як не бився старий, марліна обгризли, і одна сита пара прийняла його кістки за акулячі, але справжні рибалки зрозуміли й оцінили Сантьяго.

Коли вранці хлопець заглянув у двері, старий ще спав. Він побачив, що старий дихає, а тоді глянув на його руки і заплакав.

- Вони здолали мене, Маноліне...

- Не вона ж тебе здолала. Не рибина.

- Ні. Твоя правда. То було потім.

- Тепер ми знов будемо рибалити разом.

- Ні. Я безталанний. Геть безталанний став.

- К бісу той талан,— сказав хлопець. — Зі мною тобі таланитиме... Швидше одужуй, бо я ще маю багато чого навчитись, а ти можеш навчити мене всього, що мені потрібно. Дуже тяжко тобі було?

— Страшенно тяжко,— мовив старий. *Е. Хемінгуей. «Старий і море».*

Повість вперше було опубліковано в журналі «Лайф» у вересні 1952 року. У. Фолкнер, прочитавши її, сказав: «Його найкраща річ. Можливо, час покаже, що це найкраще з усього написаного нами – його і моїми сучасниками. На цей раз він знайшов Бога, Творця».

За «Старого» Хемінгуей отримав премію Пулітцера, через рік – Нобеля. У Гавані влаштували урочистості – письменника тут вважали кубинцем. Сам Ернест сказав: «Премія належить Кубі, бо мій твір було задумано і написано в цій країні. Мене надихали друзі з Кохімара – місця, яке я вважаю своїм домом». Нобелівську медаль він подарував храму, де зберігається ікона Пречистої Діви Милосердя, покровительки острова (в хатині старого Сантьяго була її кольорова літографія).

У перервах між преміями Хемінгуей вирішив знову відвідати Африку і левів, але не дуже вдало. Було дві авіакатастрофи, в першій він вивихнув руку і відбивався від дикої слониhi, у другій так сильно розбив голову, що на якийсь час втратив слух. Літак горів, двері заклинило, він вибивав їх...

Вийшло багато газет з некрологами. Більшість з них, як потім казав Ернест, «я і сам не міг би так добре написати».

Коли вийшов справжній некролог, рибалки Кохімару прийшли до скульптора. «Я не взяв би нічого за роботу, але бронзи немає, і дістати її неможливо: Куба в економічній блокаді». Тоді рибалки зняли ходові гвинти зі своїх човнів: у селищі, де Тато створив поему про буття світу повинне стояти його погруддя.

А нагорі, в своїй хатині при дорозі, старий знову спав. Він спав так само долілиць, і біля нього, пильнуючи його сон, сидів хлопець. Старому снилися леви.

Література:

1. Дягтерёва В.В. Мотивы греха и искупления (Э. Хемингуэй «Старик и море», В. П. Астафьев «Царь-рыба», Г. Мелвилл «Моби Дик, или Белый Кит») / Материалы XV Международной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых «Ломоносов». Секция "Филология" / Отв. секретарь Е. И. Кислова. - М.: Издательство МГУ; МАКС Пресс, 2008. - С.444-446.
2. Гончаренко Ірина. Старий і хлопчик // Отрок. Православний журнал для молоді. - http://otrok-ua.ru/ua/sections/art/show/starik_i_malchik-1.html
3. Хемингуэй Ернест. Бернару Беренсону. 24 сентября 1954 г, Финка Вихия. - <http://hemingway-lib.ru/pisma/pismo67.html>
4. Хемингуэй Ернест. Кредо человека // Иностранная литература. – 2000. – № 2.